

Мр **Светлана Мирчов**
Београд, Народна библиотека Србије

УДК 02: 929 Кнежевић Л.
027.54(497.11) "1914"

ЛАЗАР Р. КНЕЖЕВИЋ И НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

Лазар Р. Кнежевић је личност која је на почетку Првог светског рата имала најважнији удео у спасавању фонда Народне библиотеке у Београду. Пошто је тадашњи управник Библиотеке Јован Н. Томић био у Италији, у поверљивој мисији, улога Лазара Р. Кнежевића у евакуацији и спасавању библиотечке грађе било је пресудна.

Данас већ заборављени Лазар Р. Кнежевић је рођен 12. августа 1876. године у селу Јагњилу, као потомак кнеза Ђуке, по коме је породица и добила презиме. У Београду је завршио гимназију и на Филозофском факултету, на историјско-филолошком одсеку, француски и српски језик и књижевност као и пољски и руски језик. Након дипломирања, 1895. године, провео је годину дана у Паризу ради усавршавања француског језика. Професорску каријеру је започео у Другој београдској гимназији и наставио је у гимназијама у Врању и Крушевцу. Од 1912. до 1915. године био је секретар Министарства просвете и црквених послова. У рату је са српском војском прешао Албанију, и из Скадра превео у Француску 440 наших ђака - „деце која су из из страшне трагедије спасла само голу душу“. Касније је био наш просветни делегат у Ајачију, на Корзици. После рата је наставио каријеру у Министарству просвете као инспектор и начелник Општег одељења. Кнежевић је једно време вршио и дужност управника Државне штампарије, а од 1922. до 1932. године био је директор Прве београдске гимназије. На том месту га је и смрт затекла 11. фебруара 1932. године.

Лазар Р. Кнежевић је био члан Главног просветног савета и активно радио у Професорском друштву. Бавио се превођењем, углавном дела значајних

пољских аутора Хенрика Сјенкијевича, Стефана Жеромског, Адама Мицкијевича, Болеслава Пруса, Владислава Рејмонта, Марије Рођевичувне, Елизе Ожевске и других. Преводио је и са француског језика, израдио је и француско-српски речник који је објављен 1927. године у издању Књижарнице Геце Кона, док му је у рукопису остала грађа за велики српско-француски речник. Владао је добро и руским, чешким и енглеским језиком. Кнежевић је био сарадник многих угледних часописа, као што су *Нова искра* (1899-1900), *Дело* (1899, 1902-1904), *Звезда* (1900, 1912), *Српски књижевни гласник* (1902-1903, 1909, 1912-1913, 1924-1926), *Наставник* (1909), *Босанска вила* (1913), *Мисао* (1919, 1929), *Венац* (1021-1922, 1924-1926) и *Будућност* (1922). За репертоар Народног позоришта у Београду превео је Чеховљеви *Просидбу* и *Њих четворо* Г. Запољске. Због својих заслуга добио је орден француске Легије части, орден Светог Саве, као и високо одличје пољске владе Полонија реститута.

Оно што се мало зна, а што је предмет нашег посебног интересовања, је Кнежевићев допринос Народној библиотеци у Београду. Кнежевић је у лето и јесен 1914. године, као секретар Министарства просвете и црквених послова, организовао и реализовао велику евакуацију вредних културних добара из Београда, посебно драгоцености које су чували Народна библиотека и Народни музеј. До тада је од раритета Народне библиотеке евакуисано само, и то неколико дана пред избијање рата, 56 највреднијих рукописних и старих штампаних књига, док је комплетан библиотечки фонд остао незбринут.

Зато је министар просвете, који је са осталим члановима српске владе избегао у Ниш, 7. августа 1914. године телеграмом наредио секретару Министарства просвете Лазару Р. Кнежевићу, који се налазио у Београду, да учини све што је потребно за обезбеђење предмета Народног музеја и Народне библиотеке. Кнежевић је поверену дужност најозбиљније схватио и већ наредног дана депешом замолио Министарство просвете да се чувар (управник) Народног музеја, др Милоје Васић, упути у Београд ради сређивања предмета Народног музеја. Васић, који је боравио у Алексинцу, је хитно позван у Ниш и, након договора са министром, продужио за Београд.

Лазар Кнежевић је 9. августа упутио Министарству просвете извештај у коме је навео шта је све до тада учињено на спасавању предмета Народног музеја и Народне библиотеке. Он пише да је Београд био бомбардован 6, 7, 8. и 9. августа, да је стално присутна опасност од нових бомбардовања, али да су и поред тога чињени велики и стални напори да се драгоцености обе институције спасу и сачувају. Секретар Кнежевић даље извештава да је још 7. августа пренео рукописе и скупоцене књиге, које су се налазиле у канцеларији библиотекара Јована Томића, у просторије Министарства просвете и да је 8. августа наредио да се књиге из Српског семинара, које су биле избачене у двориште и затрпане

циглама и гредама, сместе у читаоницу Народне библиотеке да не би киснуле и пропадале. На крају овог извештаја Лазар Кнежевић посебно похваљује служитеља Народне библиотеке Јована Јовановића, који је све време боравио у њој, бринуо о свему, стално обавештавао Кнежевића о штети и показивао велико пожртвовање у обављању дужности и необичну љубав за Народну библиотеку. „У времену и приликама кад позванији и награђенији напуштају своја места и своју дужност, признање овом служитељу истиче се утолико више“⁽¹⁾, забележио је Кнежевић.

У извештају од 14. августа 1914. године Кнежевић је информисао надлежне да је претходног дана, 13. августа по подне, топовским мецима веома општењено Капетан Мишино здање где су смештени Универзитет и Народна библиотека, и да су том приликом порушене до првог спрата степенице које воде до Библиотеке, срушени Српски и Географски семинар, у просторијама Библиотеке поломљени прозори и врата и порушено одељење рукописа и старих штампаних књига, а да је највише страдао магацин Народне библиотеке који се налазио у суседној згради Народног музеја. „Предузео сам кораке да се најскупоценији рукописи и књиге пренесу у Министарство, које до сада није погођено“⁽²⁾, наводи у свом извештају секретар Кнежевић.

А у *Политици* од 12. јануара 1915. године описано је како су приликом тих августовских бомбардовања страдале три културне установе: Универзитет, Народна библиотека и Народни музеј. О Библиотеци је забележено: „Само једног јединог дана пале су у Народну Библиотеку четири тешке аустријске гранате. Све четири удариле су у кров универзитетске зграде, пробиле су кроз један спрат собу где је био српски семинар, затим кроз други, собу где је био географски семинар, затим се све то сручило на приземни спрат и пало у Народну Библиотеку, у собу где је био смештен највећи део књига. Од потреса су се срушили ормани и полице на којима су стајале књиге, и дебео слој малтера, цигаља и поломљених ствари са горњих спратова претрпао је књиге. Пуних петнаест дана радили су радници на откопавању ових књига испод рушевина и добар део је спасен. Остала одељења Народне Библиотеке мање су општењена, али су и те књиге, часописе и листове Аустријанци испреметали, тражећи ваљда оружје, тако да треба да прође доста времена, док се опет Народна Библиотека доведе у ред“⁽³⁾.

И током наредних месеци Кнежевић је бринуо о културним добрима Београда и спасавао их од пропасти. Тако је 1. октобра 1914. послао у Ниш телеграм Министарству просвете са обавештењем да зграда Народног музеја прокишњава и да то наноси велику штету, нарочито магацину Народне библиотеке. Замолио је да чувар Народног музеја Милоје Васић поново дође у Београд и предузме потребне мере заштите вредних предмета ове институције.

Министар просвете Љубомир Јовановић наређује 18. октобра Милоју Васићу да оде за Београд и обезбеди музејске ствари и најважније предмете склони на сигурно место, али 30. октобра налази ново решење: „Да би се сачували најважнији и најскупоценији предмети Народног музеја, Етнографског Музеја и Народне Библиотеке од могућег квара ако би непријатељска топовска зрна и даље падала на варош, одлучио сам и наредио, да се они пренесу из Београда у манастир Св. Стеван код Алексинца“⁴). Милоју Васићу је министар наредио и да пренос изврши што пре, а да се од војних власти тражи сва потребна помоћ у људима и вучи.

Следи извештај Лазара Кнежевића о сеоби, који је он упутио начелнику Министарства просвете 4. новембра 1914. године. У њему Кнежевић пише да је за Библиотеку направљено петнаест сандука за књиге и три за касе, да је претходне вечери све било спаковано, али да је ујутро, на дан извештавања, дошло само десет кола за Музеј уместо укупно тражених двадесет и пет, и да нису дошла ни троја шпедитерска кола за библиотечке касе, да је десет натоварених кола то пре подне отишло у Раковицу, на железничку станицу, где су поручени вагони у које грађу треба утоварити, и да је грађу спровео Анте Мудровчић, препаратор Народног музеја. Кнежевић даље пише да наредног дана, 6. новембра, треба да добије кола за касе и за преосталих петнаест сандука. Он даље извештава да је депешом 3. новембра позвао Милоја Васића, да је овај у Београд дошао 4. новембра, и да ће Васић наредног дана, 6. новембра, кренути са осталим стварима предвиђеним за транспорт, па ће се тако селидба обавити до краја. Наредних дана Кнежевић извештава Министарство просвете да је др Милоје Васић отишао 6. новембра за Алексинац, али да још нису добијена потребна кола за пренос ствари на станицу у Раковици, док пар дана касније пише да су сви предмети однети на станицу у Раковици и да треба пренети још само две библиотечке касе. Неколико дана је сва припремљена грађа стајала на станици у Раковици, па су, коначно, поред већ обезбеђеног и утовареног једног вагона, обезбеђена још три. У њих су 17. новембра 1914. године смештене све ствари за евакуацију. Министар просвете Љубомир Јовановић тог дана наређује да се све припремљене ствари не шаљу у Ниш и затим у манастир Св. Стеван код Алексинца, већ да се евакуишу у Скопље. По овој наредби се и поступило: сви предмети су послати у Скопље, а Милоје Васић је тамо отишао да дочека транспорт. Просветни инспектор у Скопљу, Драг. С. Обрадовић, је добио задужење да се са Васићем постара око пријема и смештаја ствари. Обрадовић 22. новембра обавештава Министарство просвете да ствари још нису приспеле у Скопље, а да је за њихов смештај одређена једна цамија. Министарство обавештава Обрадовића да су вагони са стварима кренули за Скопље 21. новембра. Сва евакуисана грађа је коначно приспела, па Обрадовић

шаље 26. новембра 1914. године извештај министру просвете и наводи да су ствари смештене и обезбеђене у цамији Елен капану у Скопљу, а да ће записник о обављеном послу министру донети др Милоје Васић. Исте вечери, 26. новембра 1914, пошто је евакуисана грађа потпуно обезбеђена, Васић је напустио Скопље.

Тако је под руководством секретара Министарства просвете Лазара Р. Кнежевића обављена друга евакуација библиотечке грађе у јесен 1914.

О предметима Народне библиотеке који су евакуисани у Скопље нема помена у поратним извештајима о прикупљању библиотечке грађе, али је врло вероватно да су и њих Бугари отели и пренели у Софију, те да су и они са осталим предметима одатле враћени Библиотеци.

Београд је био под првом непријатељском окупацијом од 18. новембра до 2. децембра 1914, али четрнаестодневни боравак непријатеља у Београду није проузроковао већу штету Библиотеци. Одмах након протеривања непријатеља из престонице почеле су припреме за следећу, велику евакуацију вредне грађе свих београдских установа културе и Универзитета.

Министарство просвете, које је као и Влада и сва остала министарства и даље боравило у Нишу, издало је први налог 12. децембра 1914. године, по коме управници музеја и Народне библиотеке, као и професори Универзитета, морају да дођу у Београд да спреме драгоцене и вредне предмете из својих установа, и да тако евакуацијом спасу од могуће пропасти најважније и најскупоценије предмете српске културе и науке. Тадашњи министар просвете Љубомир М. Давидовић о тој одлуци саопштава, 7. јануара 1915. године, министру војном: „По мојој наредби морају се пренети из Београда најважније и најскупоценије ствари, књиге и архива из свих института и семинара Универзитетских, из Српске Краљевске Академије, из Народног и Етнографског музеја, из Музеја Српске Земље⁵⁾, из Народне Библиотеке, из Државног Архива и из Народног Позоришта. Управници њихови већ су отпутовали у Београд да ствари, којих ће бити врло велики број, спакују и спреме за експедовање“⁶⁾. Министар просвете тражи 11. јануара 1915. године да Врховна команда обезбеди потребан број вагона за пренос свих ових вредних ствари из Београда у Ниш.

И у организацију ове евакуације је био укључен Лазар Р. Кнежевић. Министарство просвете му је послало обавештење да је наређено Железничкој дирекцији да обезбеди потребан број вагона, а Београдској војној станици да обезбеди потребан број кола за транспорт до железничке станице грађе која је припремљена за евакуацију, да је наређено свим старешинама просветних завода или њиховим заменицима да обавештавају Кнежевића чим припреме поједине делове грађе за евакуацију, како би он преко надлежних обезбедио кола и вагоне

за пренос грађе. На крају овог упутства датог Кнежевићу стоји: „Ствари се не морају све одједном експедовати, већ како које буду спаковане и како се добију потребни вагони и кола, али уопште треба са овим похитати. Ви ћете извештавати Министарство кад који део буде смештен у вагоне и јављати број тих вагона, који треба да буду упућени овоме Министарству у Ниш, а евентуално слати и спроводне листове експедованих ствари“⁷⁾.

Секретар Кнежевић телеграмом обавештава свог министра, 16. јануара 1915. године, да су претходног дана спаковане ствари Етнографског музеја, а да ће у понедељак, 19. јануара 1915. године, бити припремљене ствари Народног музеја и Народне библиотеке, као и да је од Железничке дирекције тражио да тога дана буде обезбеђено шест вагона од по петнаест тона. Следшег дана, 17. јануара, Министарство даје додатне наредбе Кнежевићу: „Саопштите свим управницима музеја и других просветних завода, који се баве у Београду, да, према наређењу господина Министра Просвете, све заостале предмете из оштећених или порушених зграда изнесу и сместе у зграду Треће београдске гимназије“⁸⁾. Тако је зграда такозване „Зелене гимназије“ била одређена, као довољно пространа и безбедна, за смештај свих преосталих вредних предмети из београдских просветних завода, јер се, наравно, сва грађа није могла евакуисати ван Београда.

На основу расположиве архивске грађе сазнајемо да је још једном Лазар Кнежевић имао удела у судбоносним догађајима Народне библиотеке. Пошто је купљена зграда за Народну библиотеку у Београду Кнежевић је, тада већ као начелник Општег одељења Министарства просвете, био задужен, јула 1921. године, да изврши пренос тапије од земљишта и зграде.

У *Поменик* Народне библиотеке убележили смо још једно заслужно име, име културног прегатоца Лазара Р. Кнежевића, и подсетили на његово мало знани допринос спасавању и очувању драгоцености које је чувала наша Народна библиотека.

Напомене

- 1) Гаврило Ковијанић: *Архивска грађа*, књ. 2, стр. 718.
- 2) Гаврило Ковијанић: *Архивска грађа*, књ. 2, стр. 720.
- 3) Рид: У трима културним установама. У Народној Библиотеци. - *Политика*, Београд, 12. јануар 1915, бр. 3910, стр. 2.
- 4) Гаврило Ковијанић: *Архивска грађа*, књ. 2, стр. 724.
- 5) Данас Природњачки музеј
- 6) Ковијанић: *Архивска грађа*, књ. 2, стр. 740.
- 7) Гаврило Ковијанић: *Архивска грађа*, књ. 2, стр. 742.
- 8) Гаврило Ковијанић: *Архивска грађа*, књ. 2, стр. 743.

Резиме

Лазар Р. Кнежевић (1876-1932) је једна од значајних личности српске културе чије је име везано и за историју Народне библиотеке у Београду. Кнежевић је завршио студије на Филозофском факултету у Београду, бавио се професуром, био секретар, па начелник Министарства просвете, а радни век завршио је као директор Прве београдске гимназије. Бавио се и преводилачким радом и дао одличне преводе дела најзначајнијих польских аутора. Написао је француско-српски речник, док је у рукопису остала припремљена обимна грађа за српско-француски речни. На почетку Првог светског рата спасавао је културна добра Београда, поред осталог и драгоцености које су чувале Народна библиотека и Народни музеј.

Мр Светлана Мирчов
Лазар Р. Кнежевич и Народная библиотека

Резюме

Лазар Р. Кнежевич (1876-1932) - одна из самых значительных личностей сербской культуры, имя которого связано и с историей Народной библиотеки в Белграде. Кнежевич окончил Философский факультет в Белграде, занимался профессурой, был секретарем, а потом и начальником Министерства просвещения, а рабочий век закончил как директор Первой белградской гимназии. Он занимался и переводным делом - известны его отличные переводы произведений самых значительных польских авторов. Он написал и французско-сербский словарь, а в рукописи остался подготовленный объемистый материал для сербско-французского словаря. В начале Первой мировой войны он спасал культурное благо Белграда, между которым были и драгоценности, хранившиеся в Народной библиотеке и Народном музее.

Svetlana Mirčov, M.A
Lazar R. Knežević and the National Library

Summary

Lazar R. Knežević (1876 – 1932) is one of the notable figure of the Serbian Culture, and his name is also linked to the History of the National Library in Belgrade. Knežević has finished his study at the Philosophical Faculty in Belgrade, he practiced professorship, then first he was a Secretary, and after he worked as Commissioner of the Ministry of Education, and finished his working career as Director of the First Belgrade College. He was engaged in translating and gave a great translations of most important Polish authors. He wrote the French-Serbian Dictionary, while the huge part of the prepared material for the Serbian-French Dictionary was left in handwriting. At the beginning of the First World War, he was saving the culture heritage of Belgrade, among other things, the treasures kept by the National Library and the National Museum.